

TOETSINGSADVIES OVER HET MILIEU-
EFFECTRAPPORT TEN BEHOEVE VAN DE
BEVEILIGING VAN WEST-OVERIJSSSEL
(KEERSLUIS RAMSPOL)

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Toetsingsadvies

Toetsingsadvies over het milieu-effectrapport ten behoeve van de beveiliging van West-Overijssel (keersluis Ramspol) / [Commissie voor de Milieu-effectrapportage]. - Utrecht : Commissie voor de Milieu-effectrapportage
ISBN 90-5237-026-5
SISO 614.62 UDC [504.064.2:626.4](492*8300)
Trefw.: milieu-effectrapportage ; Ramspol / keersluizen ; Ramspol.

commissie voor de milieu-effectrapportage

Aan de Minister van Verkeer en
Waterstaat,
Mw. drs. N. Smit-Kroes,
Postbus 20901,
2500 EX 's-Gravenhage

uw kenmerk

HW/CK637

onderwerp

Milieu-effectrapportage
keersluis Ramspol

uw brief

28 september 1988

ons kenmerk

U38-88/Sf/mh/161-142

utrecht,

12 januari 1989

Met bovengenoemde brief verzocht U de Commissie voor de milieu-effectrapportage advies uit te brengen over de principe-beslissing inzake de bouw van een keersluis te Ramspol met aanvullende werken, dan wel uitvoering van een volledig dijksversterkingsprogramma langs Zwarte Meer, Zwartewater c.a. waarvoor een beleidsanalyse/milieu-effectrapport (MER) is opgesteld.

Hierbij bied ik U het advies van de Commissie aan overeenkomstig artikel 41z, eerste en tweede lid van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne. Voor de inhoud van het advies verwijs ik kortheidshalve naar de samenvatting, waarin de belangrijkste aandachtspunten uit het advies zijn bijeengebracht. Daarnaast vraag ik in het bijzonder Uw aandacht voor het volgende.

1. De hoge natuur-, landschappelijke en cultuurhistorische waarden in het studiegebied worden in de beleidsanalyse annex MER en deelrapporten volledig onderschreven. De aanwijzingen van deelgebieden als onderdeel van een Grote Eenheid Natuur (GEN) en tot staatsnatuurmonumenten en beschermde natuurmonumenten volgens de Natuurbeschermingswet wijzen hier al op. Het is verboden zonder vergunning of in strijd met een vergunning een beschermd (staats)natuurmonument te schaden door de wezenlijke kenmerken van het gebied aan te tasten. Met de voorgenomen keersluis bij Ramspol wordt mogelijk de hydrologische dynamiek aangetast, het sleutelkenmerk van de buitendijkse natuur- en landschapswaarden. Een keersluis bij Ramspol kan goede ontwikkelingsmogelijkheden bieden bij de juiste breedte van de opening en een goed beheersregime, maar is voor het milieu tegelijk een risicovolle keuze indien de uitvoering en/of het beheersregime niet aan deze voorwaarden voldoen. Beide aspecten, die van wezenlijk belang zijn voor de hydrologische dynamiek, zijn nog niet duidelijk behandeld.
2. De beleidsanalyse annex MER biedt onvoldoende onderbouwing om de besluitvorming inzake de keersluis Ramspol volledig af te kunnen ronden. Het MER voldoet niet aan een aantal door U vastgestelde richtlijnen zoals inzake de argumentatie voor de gewenste veiligheidsniveaus voor deelgebieden. Ook de betrouwbaarheid van dan wel onzekerheden in de hoogwaterstanden worden niet

conform de richtlijnen beschreven. Het spreekt voor zich dat dit laatste verbonden is met consequenties voor het wel of niet verbeteren van bepaalde dijkvakken.

Het MER is deels in strijd met regels van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne met betrekking tot de plaats en de uitwerking van het zogenoemde meest milieuvriendelijke alternatief.

3. Ondanks de tekortkomingen van het MER is de Commissie van mening dat met behulp van de voorliggende stukken een principe-keuze kan worden gemaakt. Voor beide hoofdopties zijn er nog onduidelijkheden en onzekerheden, zodat de Commissie U in overweging geeft zowel bij de keuze voor hoofdoptie B, als bij het kiezen voor hoofdoptie A, geheel in overeenstemming met het voornemen zoals dat uit diverse contacten is gebleken, in het bijzonder tijdens het overleg op 6 januari jl. over het concept-toetsingsadvies met de Stuurgroep Ramspol en Uw medewerkers, een m.e.r.-procedure op uitvoeringsniveau (project-MER) te verrichten.

In de samenvatting van dit advies wordt aangegeven waar een MER op uitvoeringsniveau zich volgens de Commissie minimaal op zou moeten richten. Deze punten kunnen worden beschouwd als uitgangspunten voor de nog vast te stellen richtlijnen voor het project-MER.

4. Bij de keuze voor hoofdoptie B zal wat nadere uitwerking behoeft dan wel verder onderzocht moet worden, vooral afhangen van de mate waarin de hydrologische dynamiek eventueel zal worden gewijzigd en, daarmee samenhangend, van de duidelijkheid die omtrent de breedte van de opening en de uitgangspunten voor het beheersregime kan worden gegeven.

De Commissie wil in dat geval een nadere optimalisatie van hoofdoptie B bepleiten waarbij de huidige hydrologische dynamiek tenminste blijft gehandhaafd en waarbij tevens aandacht aan natuurontwikkeling en natuurbouw wordt gegeven.

Zodoende kunnen zowel de hoofd- als nevendoelestellingen van dit project wellicht worden bereikt.

5. Indien in het voorliggende geval niet voor het meest vriendelijke alternatief zou worden gekozen, en dus de nevendoelestellingen onvoldoende worden gediend, zou gedegen moeten worden gemotiveerd waarom daarvan wordt afgeweken.

Met het uitbrengen van dit advies hoopt de Commissie een constructieve bijdrage te leveren aan de betreffende besluitvorming.

ir. K.H. Veldhuis,

voorzitter van de werkgroep
m.e.r. Keersluis Ramspol

TOETSINGSADVIES OVER HET MILIEU-EFFECTRAPPORT
TEN BEHOEVE VAN DE BEVEILIGING VAN WEST-OVERIJSSSEL

Advies op grond van artikel 41 z, lid 1 en 2 van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne inzake de inhoud van het milieu-effectrapport ten behoeve van de beveiliging van West-Overijssel, voor het principe-besluit over de keuze van de locatie van een of meer keersluizen en daarbij aanvullende dijkversterkingen.

Uitgebracht aan de Minister van Verkeer en Waterstaat door de Commissie voor de milieu-effectrapportage, namens deze,

de werkgroep m.e.r. Keersluis Ramspol,

de secretaris,

ir. R.I. Seijffers

de voorzitter,

ir. K.H. Veldhuis

Utrecht, 12 januari 1988

INHOUDSOPGAVE

	<u>Pagina</u>
1. INLEIDING	1
2. SAMENVATTING VAN HET ADVIES	3
3. TOETSING IN HOOFDLIJNEN VAN HET MER	7
3.1 Probleemstelling en doel	7
3.2 Te nemen en genomen besluiten	9
3.3 Alternatieven/varianten	11
3.3.1 Algemeen	11
3.3.2 Locatievarianten	12
3.3.3 Ontwerp-varianten keersluis/dijkversterking	13
3.3.4 Beheersregime keersluis	13
3.3.5 Nadere milieubescherpende maatregelen en natuurbouw	14
3.3.6 Het meest milieuvriendelijke alternatief	14
3.3.7 Het "nulalternatief"	15
3.4 De bestaande toestand en de te verwachten ontwikkelingen	15
3.5 Gevolgen voor het milieu	16
3.5.1 Algemeen	16
3.5.2 Hydrologische dynamiek	16
3.5.3 Bodem en grondwater	16
3.5.4 Oppervlaktewaterkwaliteit	16
3.5.5 Ecosysteem (flora, vegetaties, fauna)	17
3.5.6 Landschapsbeeld en cultuurhistorie	17
3.5.7 Veiligheid en leefklimaat	18
3.5.8 Indirecte gevolgen en gevolgen van secundaire activiteiten; diversen	18
3.6 Vergelijking van de alternatieven/varianten	18
3.7 Leemten in kennis en informatie	19
3.8 Evaluatie achteraf	20
3.9 Vorm en presentatie van het MER	20
3.10 Samenvatting van het MER	21

BIJLAGEN

1. Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat d.d. 28 september 1988 met verzoek om advies.
2. Bekendmaking inspraakmogelijkheden in Staatscourant nr. 185, 23 september 1988.
3. Samenstelling van de werkgroep van de Commissie voor de milieu-effectrapportage.
4. Lijst van inspraakreacties.

1. INLEIDING

De Minister van Verkeer en Waterstaat (V en W) wil een besluit gaan nemen over hoe Noordwest-Overijssel een betere bescherming te bieden tegen vooral door stormen uit noordwestelijke richtingen opgestuwd water.

De procedure van de milieu-effectrapportage wordt gevolgd in het bijzonder ten behoeve van de besluitvorming met betrekking tot de keuze van uitsluitend dijkversterking of van een of meer keersluizen in combinatie met meer of minder bijbehorende dijkversterking.

De start van deze m.e.r. is bekendgemaakt in de Staatscourant van 21 oktober 1987. De richtlijnen voor de inhoud van het milieu-effectrapport (MER) zijn vastgesteld, mede op grond van het advies van de Commissie voor de m.e.r. dat is uitgebracht op 18 december 1987. Het MER is van 26 september tot en met 2 november 1988 ter inzage gelegd (zie bijlage 2).

In een schrijven (zie bijlage 1) werd de Commissie in de gelegenheid gesteld advies uit te brengen over het MER. Het is de bedoeling dat de Commissie een oordeel uitspreekt over de kwaliteit van het MER, mede ten behoeve van de besluitvorming. Meer formeel gesteld, moet het MER door de Commissie worden beoordeeld in hoeverre wordt voldaan aan:

- de in de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne (Wabm)[1] gestelde regels voor de inhoud van het MER (artikel 41 j en 41 k)[2]; mede gelet op:
 - * de richtlijnen voor de inhoud van het MER, welke werden vastgesteld door de Minister van V en W op 6 april 1988;
 - * de eis dat het MER geen onjuistheden bevat (ex artikel 41 w, tweede lid van de wet).

Het hierbij uitgebrachte toetsingsadvies is opgesteld door de werkgroep van de Commissie, die ook het advies inzake richtlijnen voor het MER heeft uitgebracht. De samenstelling van de werkgroep wordt gegeven in bijlage 3. De werkgroep vertegenwoordigt op dit punt de Commissie en wordt verder in dit advies aangeduid met "de Commissie".

In overeenstemming met het gestelde in artikel 41 z, tweede lid van de Wabm, heeft de Commissie alle (in totaal 55) via het bevoegd gezag ontvangen bezwaarschriften, commentaren, adviezen en opmerkingen in beschouwing genomen. Door enkele leden van (de werkgroep van) de Commissie werd op 14 december 1988 de hoorzitting in Kampen bijgewoond. Voor zover de inspraakreacties (zie bijlage 4) betrekking hebben op het onderwerp van de m.e.r., werden zij in het toetsingsadvies verwerkt. Waar

1 Staatsblad 1986, 211.

2 Er zijn nog geen regels vastgesteld ex artikel 41 k van de wet, zodat geen beoordeling aan de hand van dit artikel heeft plaatsgevonden.

dit relevant wordt geacht, wordt in de tekst door middel van een voetnoot naar de betreffende reacties verwezen.

Het volgende hoofdstuk bevat de samenvatting van dit toetsingsadvies (zie tevens aanbiedingsbrief). In hoofdstuk 3 volgt de toetsing in hoofdlijnen van het MER.

2. SAMENVATTING VAN HET ADVIES

Algemeen

De beleidsanalyse annex MER ziet er professioneel uit en bevat veel nuttige informatie, maar biedt onvoldoende onderbouwing om de besluitvorming inzake de keersluis Ramspol volledig af te kunnen ronden. In het hoofdrapport zijn met name de beschrijvingen van de milieugevolgen onvolledig en te weinig in detail. Bovendien voldoet het MER op een aantal punten niet aan de vastgestelde richtlijnen.

In het hoofdrapport worden de hoge bestaande en potentiële natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden volledig onderschreven, hetgeen ook anderszins ondermeer tot uiting komt in aanwijzingen in het kader van de Natuurbeschermingswet, de aanwijzing tot Grote Eenheid Natuur (GEN) en de vele natuurreservaten in het betreffende gebied die voornamelijk buitendijks zijn gelegen.

De juridische consequenties van aanwijzingen van delen van het studiegebied als GEN dan wel als beschermd natuurmonument of staatsnatuurmonument, worden in de beleidsanalyse/MER onvoldoende uitgewerkt.

Veiligheid en waterstanden

Hoewel de veiligheidsproblematiek beter is uitgewerkt, heeft ook de presentatie in het hoofdrapport van de te verwachten waterstanden verbetering. Deze zijn namelijk niet eenvoudig te beoordelen, hetgeen is te betreuren, omdat zij de aanleiding zijn van de voorgestelde maatregelen. Er wordt in het hoofdrapport niet duidelijk recht gedaan aan het feit dat niet alleen het IJsselmeer de gevarenbron blijkt te zijn.

De waterstanden met de bijbehorende kans van voorkomen lijken in grote lijnen passend te zijn berekend. Echter de orde van grootte van de onzekerheden in de (hoogste) waterstandprognoses en (laagste) overschrijdingsfrequenties en de consequenties daarvan voor wel of niet verbeteren van bepaalde dijkvakken worden niet duidelijk beschreven in het hoofdrapport.

De Commissie heeft met name kritiek op de axiomatische hantering van veiligheidsniveau's conform de voorstellen van de TAW. Deze is in strijd met de door bevoegd gezag gegeven richtlijnen voor het MER[3].

3 Richtlijn 2.1 onder 6: "Ook de gewenste veiligheidsnormen van (delen van) het Kampereiland respectievelijk de buitenpolders verdienen een onderbouwing."

Richtlijn 2.2 onder 1: "Hoofddoelstelling: het bereiken van een voldoende mate van veiligheid tegen overstroming van de laaggelegen gebieden in de IJssel- en Vechtdelta. Het wenselijk niveau van veiligheid voor verschillende deelgebieden is daarbij nog te bepalen."

(Voetnoot vervolg op volgende pagina)

Deze veiligheidsniveaus worden daarentegen als uitgangspunt genomen, zonder daarbij rekening te houden met milieu- en natuurwaarden die in het geding zijn. Eventuele nadelige milieugevolgen treden wellicht in mindere mate op indien een iets hoger risico van overstroming in bepaalde deelgebieden wordt geaccepteerd. Op grond van deze overwegingen acht de Commissie heroverweging van de door de TAW voorgestelde veiligheidsniveau's op zijn plaats.

Alternatieven/varianten

Het heeft de Commissie verbaasd dat het alternatief dat voldoet aan de gestelde doelstellingen, de hoofddoelstelling en de nevendoelelstelling, het meest milieuvriendelijke alternatief, geen volwaardige uitwerking in het MER krijgt en geen volwaardige plaats in de samenvatting heeft. Dit is in strijd met artikel 41 i, lid 3 van de Wabm.

De risico's in de huidige situatie (nuloptie) worden niet duidelijk als referentiesituatie voor de verschillende alternatieven beschreven.

De tabellen in paragraaf 9.3, waarin de milieugevolgen van de alternatieven worden vergeleken, bevatten fouten en onzorgvuldigheden waardoor zij minder bruikbaar zijn.

Locaties

De Commissie acht de keuze van de precieze locatie van een keersluis bij Ramspol niet duidelijk gemotiveerd, maar van ondergeschikt belang mits aan een goede landschappelijke inpassing vlakbij de bestaande brug vorm wordt gegeven.

De precieze keuze van de locatie van de (extra) keersluis bij Westerveld ontbeert een voldoende onderbouwing. Vooral met de lokale gevolgen van aanleg van de keersluis Westerveld is nog niet rekening gehouden. Ze vraagt zich voorts af of Westerveld als tweede keersluis nodig is, zeker als voor Zwolle een lagere veiligheidsnorm zou worden geaccepteerd.

Beheersregime

Het is niet duidelijk welke criteria zijn gehanteerd voor het wel of niet sluiten van de keersluis. Zo is niet geheel duidelijk op welke

(Voetnoot vervolg van vorige pagina)

Richtlijn 3.1 onder 1: "Met welke veiligheidsniveaus voor deelgebieden de doelstellingen kunnen worden bereikt. De argumentatie voor deze veiligheidsniveaus dient aan de orde te komen en dus niet zondermeer als uitgangspunt te worden genomen."

Richtlijn 3.1 aandachtspunt 2: "Met betrekking tot buitenpolders zullen de volgende veiligheidsniveaus worden beschouwd: 1:30 (huidige situatie), 1:100 en 1:500."

gronden men komt tot een sluiting van 1 keer per 4 jaar. Het vastleggen van het beheersregime is belangrijk omdat elke B-variant bij onjuist gebruik de karaktertrekken krijgt van een "worst-case". Verder is de mogelijkheid niet onderzocht de keersluis eventueel te gebruiken om de hydrologische dynamiek vanuit ecologisch oogpunt te optimaliseren. Bij het gebruik van de keersluis zijn duidelijke sluitingscriteria cruciaal.

Leemten in kennis

In het algemeen kan worden gesteld dat de beleidsanalyse/MER (het hoofdrapport) te weinig de resterende leemten in kennis en informatie en onzekerheden ten aanzien van milieugevolgen signaleert.

Conclusies

Beide hoofdalternatieven A en B hebben belangrijke nadelige gevolgen voor het milieu. Zelfs het zogenoemde meest milieuvriendelijke alternatief kan als gevolg van een ondeugdelijk beheersregime belangrijk schadelijke gevolgen hebben.

De conclusie van de Commissie is dat het MER op zichzelf niet voldoende bruikbaar is voor een besluitvorming op details, waarin de milieu-aspecten volwaardig worden meegeteld.

Ondanks de tekortkomingen is de Commissie van mening dat op grond van de voorliggende stukken een principe-keuze uit de hoofdalternatieven kan worden gemaakt.

Gezien de algemeen erkende grote natuur-, milieu-, landschaps- en cultuurhistorische waarden, resulterend in aanwijzingen in het kader van de Natuurbeschermingswet en het Regeringsbeleid inzake Grote Eenheden Natuur en gezien de doelstellingen van het project, is de Commissie van mening dat het meest milieuvriendelijke alternatief een centrale rol in de beleidsanalyse annex MER had moeten krijgen. In het meest milieuvriendelijke alternatief is het behoud (en waar mogelijk de versterking) van de hydrologische dynamiek het sleutelkenmerk. De hydrologische dynamiek wordt bepaald door de breedte van de opening van de keersluis en het beheersregime. Om die reden is het van belang dat bij maatregelen van het type B criteria voor het sluiten van de keersluis alsnog expliciet worden geformuleerd. Een nadere optimalisatie van oplossingen van het type B, gericht op behoud of versterking van de hydrologische dynamiek, verdient alsnog nadere uitwerking. Eveneens dient duidelijk te worden omschreven om welke redenen van dit regime zou mogen worden afgeweken.

De Commissie realiseert zich dat bij de keuze van maatregelen volgens het type A, een m.e.r.-procedure op uitvoeringsniveau in de zin van het Besluit milieu-effectrapportage wellicht niet vereist is. Desalniettemin acht zij in dit geval, waar in een regio veel cumulatieve dijkverbeteringsingrepen zouden gaan plaatsvinden, met het oog op de waarden die in het geding zijn een m.e.r.-procedure op uitvoeringsniveau volledig gerechtvaardigd.

Volgens de Commissie blijven ook bij de keuze van maatregelen van het type B nog veel punten van nadere uitwerking en onderzoek bestaan over

de milieugevolgen, zodat een m.e.r.-procedure op uitvoeringsniveau zal moeten volgen.

De Commissie acht dus na het principe-besluit een MER op uitvoeringsniveau noodzakelijk. Dit MER op uitvoeringsniveau dient, afhankelijk van het gekozen hoofdalternatief, in ieder geval meer informatie te verschaffen op de volgende punten:

- Een precieze beschrijving van het beheersregime van de toe te passen keersluizen.
- Nadere beschouwingen omtrent de onzekerheden (zoals stormstatistieken) in de optredende waterstanden voor en achter de keersluis in de beïnvloede gebieden bij de keersluis Ramspol, dit mede in verband met de eventuele wenselijkheid van een tweede keersluis bij Westerveld en met de noodzakelijke omvang van bepaalde dijkversterkingen.
- Een optimale locatie voor Westerveld waarbij ook met de milieugevolgen bij eventuele aanleg rekening wordt gehouden.
- Een voldoende gedetailleerd inzicht in de relatie (geo-)hydrologie en natuurwaarden, in het bijzonder Kievitsbloemgraslanden en moerasvegetaties, om de onzekerheid over de te verwachten veranderingen bij wijziging van de hydrologische dynamiek weg te nemen (zie ook 3.7).
- De mogelijkheden tot natuurbouw en natuurontwikkeling, inclusief de mogelijkheid tot verbetering (voor natuurwaarden) van de hydrologische dynamiek, heropenen van oude stroomgeulen, de aanplant van bomen buitendijks ter vermindering van golfoploop en dergelijke (zie ook de suggesties hieromtrent in het CML-rapport).
- Een gedetailleerd inzicht in de aantasting van natuur-, landschappelijke- en cultuurhistorische waarden. Daarbij dient te worden bedacht dat een grote waarde van een (landschaps)element niet zondermeer grote gevoeligheid voor de concrete ingrepen betekent.
- De mogelijkheden tot bescherming van de waterkwaliteit ten tijde van bijzondere gevallen van waterverontreiniging (zoals calamiteiten in het stroomgebied van de Rijn) en de mogelijkheden tot beïnvloeding van de verblijfsduur van water om daarmee de water- en waterbodemkwaliteit positief te beïnvloeden (integraal waterbeheer).
- De benodigde beleidsmaatregelen om het milieu (in brede zin) voor de toekomst zo goed mogelijk te garanderen. De Commissie beveelt hiertoe aan voor het projectgebied een integrale beleidsvisie dan wel beheersplan te ontwikkelen, waarin het daartoe te hanteren beleidsinstrumentarium (NB-wet, relatienota, en dergelijke) en noodzakelijke beheersmaatregelen een plaats krijgen.

3. TOETSING IN HOOFDLIJNEN VAN HET MER

3.1 Probleemstelling en doel

Artikel 41 j, eerste lid onder a van de Wabm:
het MER bevat ten minste: *"een beschrijving van hetgeen met de voorgenomen activiteit wordt beoogd"*.

De doelstellingen van het project, de hoofd- en de nevendoelelstelling zijn duidelijk beschreven. De nevendoelelstelling is echter in de beleidsanalyse/MER onvoldoende tot recht gekomen, behalve bij het zogenoemde meest milieuvriendelijke alternatief.

Bij de probleemstelling worden de volgende kanttekeningen geplaatst. De reden voor het eventueel treffen van maatregelen in het onderhavige gebied zijn hoge waterstanden, die worden veroorzaakt door stormen uit het westen/noordwesten. De waterstanden, die aan de randen van het gebied ontstaan, worden bepaald door het IJsselmeer en de geografische situatie ter plaatse. Vergelijking van de waterstanden met en zonder keersluis te Ramspol maakt dit direct duidelijk. In de samenvatting van het MER wordt gesteld, dat het IJsselmeer "de gevaarenbron" is en dat met een keersluis te Ramspol het (IJsselmeer)water al aan de poort van West-Overijssel wordt tegengehouden. Dit is slechts ten dele juist.

Uit de inspraak blijkt, dat er onduidelijkheid is blijven bestaan over te verwachten (maximale) waterstanden en de onzekerheden daarbij, overschrijdingsfrequenties en de risico's (waar is er sprake van verdrinking, waar van "natte voeten", waar van economische of andere schade) zonder en met keersluizen en zonder en met bepaalde dijkverbetering[4].

In het hoofdrapport wordt niet duidelijk uitgelegd dat ook de interne effecten van opstuwning door de wind en de berging van afgevoerd water door de betreffende rivieren en weteringen een belangrijke rol spelen. Pas op bladzijde 98 rondom figuur 112 van het hoofdrapport wordt een, niet volledige, verklaring voor dit fenomeen gegeven. Figuur 112 is gebaseerd op een peil van sluiting van NAP -0,20 m. Elders wordt als criterium NAP +0.85 m genoemd. Omdat deze figuur cruciaal is voor het begrip van het systeem, is een toelichting van de achtergronden van deze keuze, als resultante vanuit milieu-eisen te stellen (aanvaardbaar geachte) randvoorwaarde van een sluitingsfrequentie van hoogstens 1 maal per 4 jaar, noodzakelijk.

Rekening houdend met de nog bestaande onzekerheden inzake bepaalde

4 Zie bijlage 4, reacties nr. 14, 15, 20, 21, 23, 27, 45 en 48.

randvoorwaarden (afvoeren en lozingen), hydraulische parameters (ruwheid) en statistische gegevens bestaat de indruk dat op adequate wijze waterstanden, met de bijbehorende kans van voorkomen, zijn berekend.

Er is wel kritiek mogelijk op enkele detailpunten wat betreft de modellering. De volgende vragen kunnen worden gesteld.

Waarom is er voor gekozen een blijkbaar nieuw wiskundig waterbewegingsmodel te ontwikkelen en niet het wiskundig model te baseren op beproefde wiskundige modellen, zoals bijvoorbeeld IMPLIC? Het ontwikkelde model is weliswaar niet-stationair, doch het kan beter quasi-dynamisch worden genoemd. Immers de afgeleide naar de tijd in de bewegingsvergelijking is verwaarloosd en hoewel dat mogelijk geoorloofd is, had dat toch moeten worden verklaard.

Het is onduidelijk hoe er is omgegaan in de probabilistische benadering met de nauwkeurigheid van het niet-stationaire wiskundige model voor de waterbeweging. Als nauwkeurigheid (variantie?, systematische fout?) wordt 0,15 m genoemd. Het is niet duidelijk hoe een dergelijke waarde uiteindelijk is verwerkt in de MHW's. Ook wordt er bij de berekeningen (mogelijk) uitgegaan van het zomerpeil van het IJsselmeer (NAP -0,20 m) dan wel van de werkelijke waarden gedurende de winterperiode hoewel het misschien meer consistent is het winterpeil te hanteren (NAP -0,40 m)[5]. Ook anderzins is de orde van grootte van de onzekerheden in de waterstandprognoses niet duidelijk aangegeven[6]. Hierdoor worden de consequenties voor de vraag of verbetering van een bepaald dijkvak al of niet noodzakelijk is, er niet duidelijker op.

Er zijn echter geen onjuistheden geconstateerd in de berekeningen.

Op tal van plaatsen zijn berekende waterstanden verwerkt in de beleidsnota. Deze zijn ontleend aan de nota Randvoorwaarden. In die nota ontbreekt een goede samenvatting. Een verklaring van de fysica en een aparte paragraaf gewijd aan de waterstanden zou aanbevelenswaardig zijn geweest in de beleidsanalyse/MER.

Een van de beperkingen van de voorliggende studies is dat de aangegeven veiligheidsnormen voor bepaalde deelgebieden zondermeer als uitgangspunt zijn aanvaard. Een (her)overweging van de voorgestelde normen waarbij niet alleen rekening wordt gehouden met de risico's, kans en gevolgen, van dijkdoorbraak of overstroming voor mens, dier, economische schade, overlast e.d., maar ook met de natuur-, milieu- en landschapswaarden acht de Commissie op zijn plaats.

Het is bijvoorbeeld de vraag in hoeverre voor de dijkring Salland (met Zwolle), bij aanleg van een keersluis bij Ramspol niet een lagere norm zou kunnen worden geaccepteerd.

Het blijft voorts onduidelijk welke delen van Zwolle overstromen bij hogere waterstanden en in hoeverre daarbij reeds een veiligheidsmarge

5 Zie bijlage 4, reactie nr. 14.

6 Zie bijlage 4, reactie nr. 14.

(welke?) is ingebouwd. De mogelijke schade is wellicht te kapitaliseren om te kunnen vergelijken met mogelijke ingrepen. Er is in elk geval een aanvullende beschouwing ten aanzien van Zwolle gewenst. Daarbij zou een hoogtekaart moeten worden gepresenteerd. Het antwoord op deze vraag is mede bepalend voor de eventuele noodzaak van een keersluis Westerveld in het geval van een keersluis bij Ramspol. Eenzelfde vraag doet zich voor ten aanzien van bijvoorbeeld de buitenpolders. Is daar werkelijk dijkverbetering nodig? In ieder geval zal daarbij ook met milieu- en natuurwaarden en cultuurhistorische waarden rekening moeten worden gehouden.

Tijdens de hoorzitting bleek dat de gemeente Kampen niet gerust is over de mogelijke invloed van een keersluis bij Ramspol samen met een verbeterde dijk tussen Ramspol en IJsselmuiden op de waterstanden in de Beneden-IJssel. Het wegvallen van het boezemgebied Kampereiland werd daarbij als een van de factoren beschouwd. Het is wellicht aan te bevelen deze mogelijke invloeden op het gebied rondom Kampen alsnog nader uit te werken en te beschrijven.

De Commissie acht derhalve nadere beschouwingen omtrent de onzekerheden (zoals stormstatistieken) in de optredende waterstanden voor en achter de keersluis in de beïnvloede gebieden bij de keersluis Ramspol vereist. Dit mede in verband met de eventuele wenselijkheid van een tweede keersluis bij Westerveld en met de noodzakelijke omvang van bepaalde dijkversterkingen.

3.2 Te nemen en genomen besluiten

Artikel 41 j, eerste lid onder c van de Wabm:
Het MER bevat ten minste: *"een aanduiding van de besluiten bij de voorbereiding waarvan het milieu-effectrapport wordt gemaakt, en een overzicht van de eerder genomen besluiten van overheidsorganen, die betrekking hebben op de voorgenomen activiteit en de beschreven alternatieven"*.

De eerder genomen besluiten over veiligheidsniveaus voor deelgebieden worden beknopt maar duidelijk beschreven. Waar deze beleidsanalyse juist bedoeld is om een onderbouwing te krijgen van de gewenste veiligheid voor deelgebieden waarvoor deze nog niet is vastgesteld, zoals aangegeven in de richtlijnen voor het MER (zie voetnoot pag. 3 en 4), wordt geheel te kort geschoten.

In het studiegebied bevinden zich diverse gebieden die zijn aangewezen als beschermd (staats)natuurmonumenten. Hierop is de Natuurbeschermingswet (NB-wet) van toepassing die stelt dat het verboden is zonder vergunning of in strijd met een vergunning iets te doen wat voor een beschermd natuurmonument schadelijk of ontsierend is, dat wil zeggen de wezenlijke kenmerken van het gebied aantast. Met de voorgenomen activiteit wordt ondermeer mogelijk de hydrologische dynamiek aangetast. De Natuurbeschermingswet, met een speciaal te volgen procedure, is hier

dus van toepassing. In het MER krijgt dit onderdeel van het Regeringsbeleid nauwelijks aandacht.

Ook in de inspraak[7] wordt er op gewezen, dat het Zwarte Meergebied als onderdeel van een Grote Eenheid Natuurgebied (GEN) is aangewezen. Bij een GEN moet worden nagegaan of er met de voorgenomen activiteit van een zwaarwegend maatschappelijk belang sprake is, waar niet op andere wijze aan kan worden tegemoetgekomen. Een beoordeling op dit aspect wordt in het MER ten onrechte niet gemaakt. Voor een GEN zullen ook beheers- en ontwikkelingsvisies worden opgesteld door het Rijk. Aan dit onderwerp wordt in het MER nauwelijks aandacht besteed. Delen van het studiegebied behoren ook tot een zogenaamd kerngebied in het concept-Nationaal Natuurbeleidsplan. In de toekomst kan dit beleidsvoornemen van belang worden als referentiekader.

De conclusie van de Commissie is dan ook dat het MER niet voldoende bruikbaar is voor een besluitvorming op details waarin de milieu-aspecten volwaardig worden meegeteld.

Ondanks de tekortkomingen is de Commissie van mening dat op grond van de voorliggende stukken een principe-keuze uit de hoofdalternatieven kan worden gemaakt.

Gezien de algemeen erkende grote natuur-, milieu-, landschaps- en cultuurhistorische waarden, resulterend in aanwijzingen in het kader van de Natuurbeschermingswet en het Regeringsbeleid inzake Grote Eenheden Natuur en de doelstellingen van het project, is de Commissie van mening dat het meest milieuvriendelijke alternatief een centrale rol in de beleidsanalyse annex MER had moeten krijgen.

In het meest milieuvriendelijke alternatief is het behoud (en waar mogelijk de versterking) van de hydrologische dynamiek het sleutelkenmerk. De hydrologische dynamiek wordt bepaald door de breedte van de opening van de keersluis en het beheersregime. Om die reden is het van belang dat bij maatregelen van het type B criteria voor het sluiten van de keersluis alsnog expliciet worden geformuleerd. Eveneens dient duidelijk te worden omschreven om welke redenen van dit regime zou mogen worden afgeweken.

De Commissie realiseert zich dat bij de keuze van maatregelen volgens type A, een m.e.r.-procedure op uitvoeringsniveau in de zin van het Besluit milieu-effectrapportage wellicht niet vereist is. Desalniettemin acht zij in dit geval, waar in een regio veel cumulatieve dijkverbeteringsingrepen zouden gaan plaatsvinden, met het oog op de waarden die in het geding zijn, een m.e.r.-procedure op uitvoeringsniveau volledig gerechtvaardigd.

Volgens de Commissie blijven ook bij de keuze van maatregelen van het type B nog veel punten van nadere uitwerking en onderzoek bestaan over

7 Zie bijlage 4, reacties nr. 11 en 45.

de milieugevolgen, zodat een m.e.r.-procedure op uitvoeringsniveau nog zal moeten volgen.

De Commissie acht dus na het principe-besluit een MER op uitvoeringsniveau noodzakelijk. Dit MER op uitvoeringsniveau dient, afhankelijk van het gekozen hoofdalternatief, behoudens voor een aantal inhoudelijke punten in ieder geval meer informatie te verschaffen over:

- Een precieze beschrijving van het beheersregime van de toe te passen keersluizen.
- De benodigde beleidsmaatregelen om het milieu (in brede zin) voor de toekomst zo goed mogelijk te garanderen. De Commissie beveelt hiertoe aan voor het projectgebied een integrale beleidsvisie dan wel beheersplan te ontwikkelen, waarin het daartoe te hanteren beleidsinstrumentarium (NB-wet, relatienota, en dergelijke) en noodzakelijke beheersmaatregelen een plaats krijgen.

3.3 Alternatieven/varianten

Artikel 41 j, eerste lid onder b van de Wabm:

Het MER bevat ten minste: *"een beschrijving van de voorgenomen activiteit en van de wijze waarop zij zal worden uitgevoerd, alsmede van de alternatieven daarvoor, die redelijkerwijs in beschouwing dienen te worden genomen"*.

3.3.1 Algemeen

Bij de behandelingswijze van het totaal aan alternatieven en varianten wordt in het hoofdrapport veel ruimte gereserveerd voor vergelijking van diverse varianten voor de buitenpolders respectievelijk combinatie met de A-50. Een van de de hoofdkeuzemogelijkheden, het meest milieuvriendelijke alternatief, wordt ondergebracht in een aparte paragraaf. Een volwaardige uitwerking van dit alternatief wordt gemist.

De beleidsnota overtuigt wel in voldoende mate dat oplossingen zoals een keersluis aan de mond van het Ketelmeer, sturing van rivierafvoeren, gebruikmaking van de bergende werking van randmeren geen realistische zijn.

Al de informatie toont voldoende aan dat het alternatief B, in het bijzonder uiteraard de "worst case variant" B7, behoudens de variant B9 zeer belangrijke, schadelijke gevolgen zal hebben voor de natuur- en landschapswaarden. Dit komt met name door de gewijzigde hydrologische dynamiek bij een doorstroomopening van minder dan 200 m, die zonder specifieke maatregelen mogelijk op veel plaatsen gepaard zal gaan met een intensivering van het landbouwkundig gebruik in buitendijks gelegen zones. Ook alternatief A vertoont belangrijke, schadelijke gevolgen voor natuur en landschap en voor cultuurhistorische waarden.

In een aantal inspraakreacties [8] wordt een nieuwe variant, het alternatief Schuttevaer, naar voren gebracht. Het betreft een schutsluis bij Ramspol (naast een kering), gecombineerd met een gemaal. Het nieuwe aan dit alternatief ten opzichte van het gestelde in de beleidsanalyse/MER is een schutsluis ten behoeve van een onbeperkte doorvaart voor de scheepvaart. In deze variant zou de keersluis veel vaker dicht moeten dan voorzien in de beleidsanalyse/MER. Dit voorstel zou een verdere vermindering van de hydrologische dynamiek kunnen betekenen met alle gevolgen voor de natuur- en landschapswaarden die in het geding zijn. Dit voorstel onderstreept des te meer dat het beheersregime van een keersluis (bij Ramspol) een nadere invulling behoeft. Ook anderszins heeft de summiere beschrijving van het beheersregime van de keersluis Ramspol misverstanden opgewekt[9].

3.3.2 Locatievarianten

De Commissie acht de keuze van de precieze locatie van een keersluis bij Ramspol niet duidelijk gemotiveerd, maar van ondergeschikt belang mits aan een goede landschappelijke inpassing in de nabijheid van de bestaande brug vorm wordt gegeven.

De Beleidsnota geeft daarbij aan dat dan een plaats op 200 m oostelijk van de huidige brug vanwege landschappelijke redenen aangewezen is. Het blijft onduidelijk waarom. Dit te meer daar bij combinatie van de kering met de toekomstige A-50 wel een locatie westelijk van de huidige brug mogelijk is. De analyse in de deelnota Techniek is ook onduidelijk op dit punt. In de inspraak[10] wordt naar voren gebracht dat de A-50 nabij Ramspol inmiddels (vooralsnog) een lage prioriteit in het Rijksbeleid heeft gekregen en de bestaande brug bij Ramspol binnen 10 jaar aan herstel toe is. Deze overwegingen komen in het MER nog niet duidelijk naar voren.

In de inspraak[11] komt naar voren dat de afweging tussen de keersluislocaties Ramspol en Zwartsluis summier is onderbouwd en niet overtuigend ten voordele van Ramspol wordt gemotiveerd (zie MER pag. 74). Het betreffende kostenverschil wordt bij deze afweging niet genoemd. De keuze tussen Ramspol of Zwartsluis als locatie voor de hoofdkeersluis kan bepalend zijn voor de noodzaak van een tweede keersluis nabij Westerveld.

Bij de locatie Zwartsluis zal een tweede keersluis bij Westerveld eerder niet noodzakelijk blijken.

De precieze keuze van de locatie van de (extra) keersluis bij Westerveld ontbeert een voldoende onderbouwing (zie ook 3.3.3).

8 Zie bijlage 4, met name reactie nr. 1.

9 Zie bijlage 4, reactie nr. 22

10 Zie bijlage 4, reactie nr. 45.

11 Zie bijlage 4, reacties nr. 15, 49 en 55.

3.3.3 Ontwerp-varianten keersluis/dijkversterking

Uitvoering keringen

Zowel bij de kering te Ramspol als te Westerveld wordt de voorkeur gegeven aan lage keringen. Vanwege de kleinste mate van verstoring van het landschap lijkt deze keuze terecht.

Lokale milieu-effecten tijdens de bouw verdienen meer aandacht zowel bij Ramspol als Westerveld. In hoeverre er bijvoorbeeld sprake zal zijn van bouwputten met (bron)bemaling, met alle gevolgen vandien, blijft onduidelijk. Vooral op de locatie Westerveld is dit in verband met de aanwezigheid van Kievitsbloemgrasland ter plaatse van belang[12].

Breedte kering Ramspol

In het meest milieuvriendelijke alternatief wordt aangegeven dat een kering met dezelfde nuttige breedte als de huidige breedte van de waterlopen het minst ingrijpt in de hydrologische condities in het beschouwde gebied. Dat is evident, want een nauwere doorlaatopening zal een dempend effect op de dynamiek van de waterhoogten hebben.

Gemaal

In het geval van een keersluis bij Ramspol met gemaal zou het aanbeveling kunnen verdienen na te gaan of het de moeite loont meteen na sluiting van de keersluis een hoeveelheid water te lozen in afhankelijkheid van de dan heersende waterafvoer. Aldus zou mogelijk meer buffercapaciteit kunnen worden opgebouwd, wat wellicht (plaatselijk) minder ingrijpende dijkverbetering tot gevolg kan hebben.

Dijkversterking

De precieze maatregelen van dijkverbetering per dijkvak krijgen in een nadere procedure (Procedure Coördinatiecommissie voor Dijkverbeteringsplannen Overijssel) nog meer concrete uitwerking. Daarbij zal goed rekening moeten worden gehouden met de nevensdoelstelling, het behoud of waar mogelijk herstel respectievelijk restauratie en/of verdere ontwikkeling van cultuurhistorische en natuur- en landschapswaarden[13], vooral nog in het landelijke gebied.

3.3.4 Beheersregime keersluis

Daar waar over het beheersregime van de keersluis in de stukken wordt gesproken, wordt slechts gesproken over een sluitingsfrequentie van gemiddeld maximaal 1 maal per 4 jaar.

In wezen gaat het evenwel bij de definiëring van het beheersregime niet om een sluitingsfrequentie, maar om de exacte criteria voor de beslissing om over te gaan tot sluiting. Deze criteria worden nergens expliciet geformuleerd. Alleen onder Nadere Optimalisatie (en dan slechts in

12 Zie bijlage 4, inspraakreactie nr. 20.

13 Zie richtlijnen 2.2 onder 2.

de samenvatting en niet in de hoofdtekst) wordt aangegeven dat de voorspelde waterstand (waar?) daarbij NAP +0.85 m is. Het is niet geheel duidelijk waarom deze waarde als waterstand waarbij tot sluiting wordt overgegaan is gekozen en of daarbij rekening is gehouden met milieudoelstellingen. Een meer gedegen onderbouwing van de sluitingscriteria dan nu gegeven, had niet mogen ontbreken. Een expliciete vastlegging van het beheersregime is cruciaal, omdat vrijwel elke B-variant bij een onjuist beheer de karaktertrekken van de "worst-case" gaat vertonen. Het MER voldoet op het punt van beheersscenario's keersluis niet aan de richtlijnen (pag. 7 en 8) en de nevendoelelstelling van het project. De Commissie is van mening dat het MER op dit punt nog moet worden aangevuld.

Daarbij zou ook nog kunnen worden gezien of met behulp van de keersluis de dynamiek wellicht zou kunnen worden verbeterd (geoptimaliseerd) om de ontwikkeling van de natuur te bevorderen. Mogelijk zou om die redenen de keersluis iets vaker dicht kunnen gaan waardoor meer opstuwung in het binnengebied en wat vaker inundatie van bepaalde buitendijkse gebieden kan optreden (zie ook 3.7). Het loont de moeite vanuit zo'n ecologische optimalisatie ook eens naar het beheer van de keersluis te kijken.

Het een en ander zou wel gevolgen kunnen hebben voor de vorm van de kering, te weten dubbele puntdeuren of schuifdeuren e.d. in plaats van enkele puntdeuren.

3.3.5 Nadere milieubescherpende maatregelen en natuurbouw

Het hoofdrapport besteedt nauwelijks aandacht aan milieubescherpende en milieukwaliteitsbevorderende maatregelen, zoals:

- de mogelijkheden tot natuurbouw en natuurontwikkeling (onder andere zoals gesuggereerd in het CML-rapport)[14];
- de benodigde beleidsmaatregelen om deze mogelijkheden voor de toekomst zo goed mogelijk te garanderen (planologisch beleid, aanwijzingen NB-wet, relatienota, integrale beleidsvisie, beheersmaatregelen).

3.3.6 Het meest milieuvriendelijke alternatief

Artikel 41 j, derde lid van de Wabm:

"Tot de ingevolge het eerste lid onder b, te beschrijven alternatieven behoort in ieder geval het alternatief waarbij de beste bestaande mogelijkheden ter bescherming van het milieu worden toegepast."

Het enige alternatief dat grotendeels voldoet aan de gestelde doelstellingen, namelijk de hoofddoelelstelling (voldoende bescherming tegen hoogwater) èn de nevendoelelstelling (het behoud, of waar mogelijk herstel en/of verdere ontwikkeling van cultuurhistorische en natuur- en landschapswaarden), het zogenoemde meest milieuvriendelijke alternatief, krijgt geen volwaardige uitwerking in het MER en geen volwaardige plaats in de samenvatting daarvan.

14 Zie bijlage 4, reacties nr. 14, 45, 48 e.d.

Dat het meest milieuvriendelijke alternatief geen volwaardige uitwerking heeft gekregen, is des te meer bevreemdend omdat in het hoofdrapport en anderszins de hoge bestaande en potentiële natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden volledig worden onderschreven en er aangewezen beschermde (staats)natuurmonumenten in het geding zijn (zie ook 3.2).

Naast de meest milieuvriendelijke varianten van de hoofdalternatieven A en B zou ook een alternatief kunnen zijn uitgewerkt, waarbij wordt uitgegaan van een voor de natuur optimale hydrologische dynamiek en van verdere natuurontwikkeling. Uit de rapporten komt niet tot uitdrukking dat bij dit project vanaf het begin ook vanuit een ecologische beheersoptiek naar haalbare oplossingen is gezocht. Dit had kunnen uitmonden in een integraal waterbeheersplan in plaats van een veiligheidsplan dat, waar mogelijk, een zekere mate van ecologische inpasbaarheid nastreeft.

3.3.7 Het "nulalternatief"

Het zogenoemde "nulalternatief"[15], niets doen behoudens regulier onderhoud van de waterstaatkundige werken en waar nodig verbetering van instabiele dijkvakken, wordt niet uitgewerkt als referentiesituatie voor de diverse voor- en nadelen van de beschreven alternatieven en varianten (zie ook 3.4).

Vooraf de risico's die in de huidige situatie worden gelopen met betrekking tot mensenlevens en economische schade in bepaalde deelgebieden (Zwolle/Salland, Mastenbroek, Vollenhove, Noordoost-polder e.d.) worden niet helder naar voren gebracht.

3.4 De bestaande toestand en te verwachten ontwikkelingen

Artikel 41 j, lid 1 onder d:

Een MER bevat ten minste: *"een beschrijving van de bestaande toestand van het milieu, voor zover de voorgenomen activiteit of de beschreven alternatieven daarvoor gevolgen kunnen hebben, alsmede van de te verwachten ontwikkeling van dat milieu, indien de activiteit, noch de alternatieven worden ondernomen"*.

In het hoofdrapport komt de bestaande situatie van het milieu beknopt, maar in het algemeen duidelijk en bruikbaar aan de orde. De relaties natuurwaarden en (geo)hydrologie hebben evenwel slechts een matige uitwerking gekregen.

15 Zie bijlage 4, reactie nr. 45 e.a.

3.5 Gevolgen voor het milieu

Artikel 41 j, lid 1 onder e van de Wabm:

Een MER bevat ten minste: *"een beschrijving van de gevolgen voor het milieu die de voorgenomen activiteit, onderscheidelijk de beschreven alternatieven kunnen hebben, alsmede een motivering van de wijze waarop deze gevolgen zijn bepaald en beschreven"*.

3.5.1 Algemeen

In het hoofdrapport komen de mate van onzekerheid die de ecologische voorspellingen kenmerken veel minder goed tot uitdrukking dan in de deelrapporten.

3.5.2 Hydrologische dynamiek

Voor de hydrologische dynamiek zijn, zoals reeds gesteld, de breedte van de doorstroomopening in de keersluis bij Ramspol in ruste en het beheersregime cruciaal. Over kwantitatieve relaties tussen enerzijds inundaties en droogval en anderzijds diverse natuurwaarden heerst onzekerheid. De stand van de ecologische wetenschap laat het nauwkeurig vaststellen van deze relaties niet altijd toe.

Er zal dan ook zeer voorzichtig moeten worden omgegaan met het aanbrengen van veranderingen in de dynamiek. Zeker is dat met een duidelijke afname van de dynamiek het ecosysteem in het hart wordt aangetast. Het is onzeker of met een (iets) verhoogde dynamiek meer natuurwaarden kunnen worden gecreëerd. De veiligste aanpak is de dynamiek niet te veranderen.

Aangezien èn de aanwezigheid van elke keersluis smaller dan 200 meter of de huidige breedte (in ruste, dus in geopende toestand) èn het gebruik van een keersluis (sluiting) de hydrologische dynamiek vermindere(n), acht de Commissie voor het nemen van een principe-besluit waarin varianten van B zijn betrokken, aanvulling van het MER noodzakelijk op het volgende punt:

- Een zo mogelijk gedetailleerd inzicht in de relatie (geo-)hydrologie en natuurwaarden (in het bijzonder Kievitsbloemgraslanden en moerasvegetaties) en de te verwachten veranderingen bij wijziging van de hydrologische dynamiek (zie ook 3.7).

3.5.3 Bodem en grondwater

In het MER wordt nauwelijks aandacht besteed aan wijzigingen door dijkverbeteringen in de geohydrologische situatie en relatie met actuele (en potentiële) natuur- en landschapswaarden. Vooral voor de Kievitsbloemgraslanden kan dit van belang zijn.

3.5.4 Oppervlaktewaterkwaliteit

Op pag. 62 van het hoofdrapport staat dat de waterkwaliteit binnen het kader van dit project nauwelijks beïnvloedbaar is. De indruk bestaat dat dit een terechte conclusie is, hoewel deze niet is gebaseerd op gedegen onderzoek (zie ook 3.7).

De Commissie acht aanvullende informatie noodzakelijk over:

- de mogelijkheden tot bescherming van de waterkwaliteit ten tijde van bijzondere gevallen van waterverontreiniging (zoals calamiteiten in

- het stroomgebied van de Rijn) en de consequenties daarvan voor overige milieu-aspecten;
- de mogelijkheden tot beïnvloeding van de verblijfsduur van water om daarmee de water- en waterbodemkwaliteit positief te beïnvloeden en de consequenties daarvan voor overige milieu-aspecten[16].

3.5.5 Ecosysteem (flora, vegetaties, fauna)

Een integraal waterbeheersplan, met aandacht voor het ecologische beheer, voor het specifieke studiegebied wordt in de stukken node gemist. Dit hangt ten nauwste samen met het ontbreken van een lange-termijnvisie op de inrichting van dit gebied om de nevensdoelstelling te verwezenlijken.

Ook mogelijkheden tot natuurbouw en natuurontwikkeling worden in het hoofdrapport nauwelijks uitgewerkt.

Hierbij valt met name te denken aan de mogelijkheid tot verbetering (voor natuurwaarden) van de hydrologische dynamiek, het heropenen van oude stroomgeulen, de aanplant van bomen buitendeliks ter vermindering van golfloop en dergelijke (zie ook de suggesties hieromtrent in het CML-rapport).

Het bovenstaande zou alsnog moeten gebeuren.

De Commissie acht de in de deelnota Milieu (par. 5.5.2) behandelde relatie hydrologie en vegetatie met name voor de kievitsbloemgraslanden en moerasvegetaties onvoldoende. De tekst hierover in de CML-studie welke hieraan vermoedelijk ten grondslag ligt, is onduidelijk en acht zij weinig onderbouwd.

De betekenis en ontwikkelingsmogelijkheden voor (paaiplaatsen van) vissen[17] verdienen betere uitwerking dan nu is geschied.

3.5.6 Landschapsbeeld en cultuurhistorie

Van de landschappelijke en cultuurhistorische aspecten die in het geding zijn, geeft het hoofdrapport een beknopt maar voldoende overzicht ten behoeve van de principe-beslissing. In meer detail wordt een beoordeling echter moeilijk gemaakt. Vooral omdat het kaartmateriaal in de deelstudie landschappelijke en cultuurhistorische aspecten van niet bruikbare kwaliteit is. Een precieze lokalisatie van elementen is vrijwel onmogelijk, omdat grove symbolen zijn gebruikt. Een en ander had op een duidelijke topografische ondergrond moeten zijn geprojecteerd. Voorts is in de deelnota[18] de waarde van de geïntariseerde objecten direct gekoppeld aan de gevoeligheid voor ingrepen. Dit is minder juist.

Overigens ontbreekt, behoudens de gegevens betreffende de bebouwde kommen, een helder inzicht in de aard van de ingrepen. Pas wanneer dit voldoende bekend is, kan per element (type) de gevoeligheid voor een

16 Zie bijlage 4, reacties nr. 11, 48 e.d.

17 Zie bijlage 4, reactie nr. 22.

18 Deelstudie Landschappelijke en cultuurhistorische aspecten.

specifiek ingreep worden beoordeeld. In dit kader is nog een nadere uitwerking noodzakelijk.

Daarnaast is de wijze waarop waarden zijn toegekend methodologisch minder juist. Landschappelijke-, cultuurhistorische- en architectonische criteria zijn op niet beoordeelbare wijze door elkaar heen gebruikt.

De wijze waarop tot een waardering van het landschapsbeeld is gekomen, blijft onduidelijk. De criteria zijn niet samenhangend. Objecten worden voornamelijk op bouwhistorische gronden gewaardeerd. Deze objecten komen ook bij het waarderen van het gebiedskarakter als bepalend naar voren. Daardoor vindt een zekere overlap plaats.

Ook wordt een overzichtskartering gemist waarin aandacht is geschonken aan de genese van het gebied, zodat de landschapontwikkeling herkenbaar wordt gemaakt en aandacht kan worden besteed aan de (genetische) samenhang tussen de diverse elementen en structuren die van het landschap deel uit maken.

3.5.7 Veiligheid en leefklimaat

De mate van onveiligheid en de omvang van de risico's die worden gelopen bij overstroming of dijkdoorbraken in bepaalde dijkringen (boerderijen, stadswijken) worden niet duidelijk gemaakt. Er wordt niet voldoende duidelijk gemaakt in hoeverre het slechts om "natte voeten" en de bijbehorende relatief geringe economische schade zou gaan, dan wel mensenlevens werkelijk in het geding zijn.

Ten onrechte wordt niet uitgewerkt in welke mate de nog niet vastgestelde veiligheidsniveaus met het oog op de te verwachten schade (aan natuur en milieu, sociaal, economisch) zouden kunnen worden verlaagd.

3.5.8 Indirecte gevolgen en gevolgen van secundaire activiteiten; diversen

De uitvoering van verschillende alternatieven kan indirecte gevolgen hebben. Vooral eventueel lagere frequenties en kortere duur van overstroming van bepaalde buitendijkse landbouwgebieden (zoals buitenpolders) kan een intensivering van het gebruik (bemesting, bestrijdingsmiddelen e.d.) ter plekke ten gevolge hebben. In het MER ontbreekt ten onrechte een beschouwing over de mogelijke milieu-consequenties daarvan. Ook uitgangspunten voor benodigde (beleids)maatregelen waarmee het een en ander is te beïnvloeden, worden niet genoemd.

Het zal duidelijk zijn dat een beheersregime van de keersluis die deze intensivering bevordert, op gespannen voet zal staan met het behoud en ontwikkeling van natuurwaarden.

3.6 Vergelijking van de alternatieven/varianten

Artikel 41 j, eerste lid onder f van de Wabm:

Het MER bevat ten minste: *"een vergelijking van de ingevolge onderdeel d beschreven te verwachten ontwikkeling van het milieu met de beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit, alsmede met de beschreven gevolgen voor het milieu van elk der in beschouwing genomen alternatieven"*.

Een overzichtelijke presentatie van de voor- en nadelen van de meest relevante alternatieven ontbreekt in het hoofdrapport en in de samenvatting daarvan. De extra toegevoegde overzichtstabel van de alternatieven, met inbegrip van het meest milieuvriendelijke alternatief, is wel bruikbaar. Dit overzicht had in de samenvatting van het hoofdrapport moeten worden opgenomen. Daarbij had dan ook nog de nuloptie als referentiesituatie een plaats verdiend.

Met de kwantitatieve tabellen op pag. 151 e.v. van hoofdstuk 9.3 is de Commissie minder gelukkig. Gelet op de onzekerheden en leemten in kennis bij het berekenen van deze waarden was een meer genuanceerde weergave van de werkelijkswaarde van de getallen op zijn plaats geweest. De vergelijkbare tabel in het totaal-overzicht op pagina 67 van de CML-studie beantwoordt beter aan deze eisen. Herkomst en berekeningswijze worden bovendien in het MER onvoldoende verantwoord.

In de inspraak[19] wordt gesteld dat de kosten als een belangrijk criterium zijn gebruikt bij de (voor)selectie van de alternatieven en varianten. De opgevoerde kosten zijn echter discutabel, omdat bepaalde maatregelen afhangen van de vast te stellen veiligheidsnormen voor deelgebieden en nog nader uit te voeren studies. De Commissie is van mening, dat ook op dit punt nog een optimalisatie en nadere uitwerking aanbeveling verdient.

3.7 Leemten in kennis en informatie

Artikel 41 j, eerste lid onder g van de Wabm:
Het MER bevat ten minste: *"een overzicht van leemten in de onder d en e bedoelde beschrijvingen ten gevolge van het ontbreken van de benodigde gegevens"*.

Het hoofdrapport signaleert nauwelijks de resterende leemten in kennis en informatie of onzekerheden ten aanzien van milieu-aspecten. In de deelrapporten (vooral het CML-rapport) daarentegen worden leemten en onzekerheden systematischer aangegeven[20].

De Commissie is van mening dat de hoofdtekst van het MER in ieder geval de volgende punten had dienen te signaleren:

- Gebrek aan inzicht (in causale verbanden tussen) hydrologie en het voorkomen van kievitsbloemgraslanden. Het betreft hierbij kwantitatieve aspecten van de hydrologie (inundatieduur en -frequentie, kweldruk, inzijging en dergelijke), kwalitatieve aspecten van de hydrologie (samenstelling van het inundatiewater, grondwater, kwelwater) en de interacties tussen deze factoren in de bodem.

19 Zie bijlage 4, reactie nr. 45.

20 Zie bijlage 4, bijvoorbeeld reactie nr. 45.

- Gebrek aan inzicht in de relatie inundatiefrequentie en duur en het voorkomen en de kwaliteit van moerasvegetaties.
- Gebrek aan inzicht in de effecten van de alternatieven op waterkwaliteitsaspecten (verblijfsduur van het water, algenbloei, voedselrijkdom) en mogelijk daarmee verband houdende natuurwaarden zoals waterplantenvegetaties (wat zijn de herstelmogelijkheden?) en de kwaliteit van moerasvegetaties.
- Gebrek aan inzicht in de aard van de ingrepen in met name het landelijk gebied met betrekking tot de aantasting van cultuurhistorische waarden.

Genoemde leemten in kennis dan wel onzekerheden zijn vooral van belang voor de beoordeling van de effecten van keersluisvarianten met verschillende doorstroomopeningen (in ruste) en verschillende varianten van dijkverhoging en -versterking. Van nog groter belang wordt dit inzicht indien de mogelijkheden tot natuurontwikkeling beter zouden worden uitgewerkt.

3.8 Evaluatie achteraf

Gelet op de opsomming van nog nader te onderzoeken punten (leemten in kennis) in het MER en de diverse deelrapporten en gelet op de grote onzekerheden die nu nog bestaan over de wijze van uitvoering van diverse alternatieven en varianten daarvan (nadere optimalisatie) en de daartoe strekkende milieugevolgen, verdient evaluatie achteraf nog bijzondere aandacht.

3.9 Vorm en presentatie van het MER

De beleidsanalyse annex MER, het hoofdrapport, wordt op een professionele wijze gepresenteerd en bevat veel nuttige informatie. In het hoofdrapport zijn echter de beschrijvingen van de milieugevolgen te onvolledig en te weinig in detail naar verhouding tot de grote aandacht die aan de veiligheidsproblematiek wordt besteed.

Hoewel de veiligheidsproblematiek beter uit de verf komt, behoeft ook de presentatie in het hoofdrapport van de te verwachten waterstanden verbetering, want deze is thans niet eenvoudig beoordeelbaar. Er wordt in het hoofdrapport ook niet duidelijk recht gedaan aan het feit dat niet alleen het IJsselmeer de gevarenbron is.

Met al de deelnota's erbij, met name de deelnota Milieu en het CML-rapport Keersluis of Dijk, ontstaat een juister en vollediger beeld van de gevolgen voor het milieu van de nader uitgewerkte alternatieven en varianten daarvan. Het overvloedige pak aan informatie wordt echter niet overzichtelijk gepresenteerd. Enkele deelstudies (Techniek en Randvoorwaarden) missen bijvoorbeeld samenvattingen. Het kaartmateriaal van de deelstudie landschappelijke en cultuurhistorische aspecten is van geringe, weinig bruikbare kwaliteit. Bovendien berust de waardering op criteria die voor de beide aspecten door elkaar heen worden gebruikt.

De conclusie van de Commissie is dan ook, dat de integratie van het MER in de beleidsanalyse in dit geval niet juist is uitgevoerd. Daarnaast is voor de uitwerking van het meest milieuvriendelijke alternatief een volwaardige plaats in het hoofdrapport en de samenvatting noodzakelijk.

3.10 Samenvatting van het MER

Artikel 41 j, eerste lid onder h van de Wabm:

Het MER bevat ten minste: *"een samenvatting die een algemeen publiek voldoende inzicht geeft voor de beoordeling van het milieu-effectrapport en van de daarin beschreven gevolgen voor het milieu van de voorgenomen activiteit en van de beschreven alternatieven"*.

De samenvatting van de beleidsanalyse annex MER is van matig gehalte. Hiervoor is reeds in diverse paragrafen een aantal opmerkingen hieromtrent gemaakt.

B I J L A G E N

BEHORENDE BIJ

HET TOETSINGSADVIES OVER HET
MILIEU-EFFECTRAPPORT TEN BEHOEVE VAN
DE BEVEILIGING VAN WEST-OVERIJSSSEL
(KEERSLUIS RAMSPOL)

(Bijlagen 1 t/m 4)

Brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat met verzoek om advies

ministerie van verkeer en waterstaat

	Commissie voor de milieu-effectrapportage
Ingekomen:	29 SEP 1988
Nr.:	1375-88 <i>8/10</i>
Dossier:	161-94

AAN:
de Commissie voor de Milieu-
effectrapportage
Postbus 2345
3500 GH UTRECHT

uw brief van

's-gravenhage,

28 september 1988

uw kenmerk

ons kenmerk

toestelnummer

HW/CK 637

744113

onderwerp

bijlage(n)

verzonden

Studie Ramspol.

Geachte commissie,

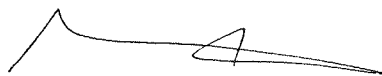
In het kader van de besluitvorming over de bouw van een keersluis te Ramspol met aanvullende werken, danwel uitvoering van een volledig dijkversterkingsprogramma langs Zwarte Meer, Zwarte Water c.a. is een beleidsanalyse/milieu-effectrapportage opgesteld. De betreffende nota die u separaat zal worden toegestuurd vormt het milieu-effectrapport (MER) maar bevat tevens andere aspecten die buiten het directe kader van het MER vallen maar wel van belang zijn voor de keuze.

Ik verzoek u te toetsen of het MER voldoet aan de door mij vastgestelde richtlijnen.

De Raad van de Waterstaat heb ik advies gevraagd en verzocht in afstemming met u en de coördinatiecommissies voor de dijkversterkingsplannen in Overijssel en Flevoland de inspraak te regelen.

Hoogachtend,

DE MINISTER VAN VERKEER EN WATERSTAAT,

Openbare bekendmaking in de Staatscourant 185 van 23 september 1988

Inspraak Waterkering Ramspol**Hoe maken we West-Overijssel veiliger tegen hoogwater?**

De minister van verkeer en waterstaat heeft de Raad van de Waterstaat verzocht advies uit te brengen over de beveiliging van West-Overijssel tegen hoogwater van IJsselmeer, IJssel, Vecht en Sallandse Wetering. Hiervoor is een rapport met een zogenaamde beleidsanalyse opgesteld.

Het Westoverijsselse landschap is rijk aan natuur- en cultuurwaarden. De effecten op het milieu van veiligheidsmaatregelen tegen hoogwater zijn dan ook niet gering. Daarom is besloten deze problematiek bovendien te onderwerpen aan een zogenaamde milieu-effectrapportage (MER). Het rapport heeft daarmee tevens de status van milieu-effectrapport.

Op grond van de beleidsanalyse, de milieu-effectrapportage en de advisering daarover zal de minister te zijner tijd een beslissing nemen over de meest gewenste beveiliging tegen hoogwater.

Het rapport geeft twee mogelijke hoofdoplossingen aan voor de beveiliging van West-Overijssel:

- Het uitvoeren van omvangrijke dijkversterkingen en de aanleg van een keersluis met een gemaal bij Westerveld, ten noorden van Zwolle.
- De aanleg van een keersluis bij Ramspol, de aanleg van een keersluis met een gemaal bij Westerveld en het uitvoeren van aanvullende dijkversterkingen.

In het rapport wordt voorkeur uitgesproken voor de laatste oplossing.

Inspraak

U kunt op dit rapport reageren. De Raad van de Waterstaat stelt in het kader van zijn advisering een ieder in de gelegenheid zijn of haar visie op het rapport aan hem kenbaar te maken.

De resultaten van deze inspraak zullen tevens worden gebruikt door enkele andere commissies die over het rapport moeten adviseren. Hieronder vindt u hoe u aan de inspraak kunt deelnemen.

Het rapport ligt ter inzage

Het rapport ligt met bijlagen ter inzage vanaf 26 september 1988 tot en met 2 november 1988 gedurende de openingsuren op:

- * de provinciehuizen van Overijssel en Flevoland;
- * de gemeentehuizen van Bredewiede, Dalfsen, Genemuiden, Hasselt, Heino, Kampen, Noord-oostpolder, Wijhe, IJsselmuiden, Zwartsluis en Zwolle;
- * de kantoren van de waterschappen IJsseldelta te Kampen, Vollenhove te Vollenhove, Benoorden de Dedemsvaart te Rouveen, De Noorder Vechtdijken te Zwolle, Salland te Raalte, Bezuiden de Vecht te Zwolle en Noord-oostpolder te Emmeloord;
- * de openbare bibliotheken in de bovengenoemde gemeenten.

U kunt het rapport ook opvragen bij de provincies Overijssel en Flevoland en de Raad van de Waterstaat. De telefoonnummers vindt u hiernaast.

Reacties

Indien u uw mening over het rapport kenbaar wilt maken, dient u dit schriftelijk te doen en uw brief vóór 11 november 1988 te richten aan het Secretariaat van de Raad van Waterstaat, Kneuterdijk 6, 2514 EN, 's-Gravenhage. Zij die opmerkingen indienen, kunnen verzoeken hun persoonlijke gegevens niet bekend te maken. De ingekomen reacties zullen vanaf 14 november 1988 gedurende kantooruren ter inzage liggen op de provinciehuizen van Overijssel en Flevoland.

Hulp bij uw inspraakreactie

Ter voorbereiding van het opstellen van uw inspraakreactie bieden de provincies Overijssel en Flevoland u de mogelijkheid om met andere insprekers in gespreksgroepen over het rapport van gedachten te wisselen. De begeleiding hiervan is in handen van de Stichting Overijssel, het provinciaal opbouworgaan in Overijssel. Wilt u aan deze gespreksgroepen deelnemen dan kunt u zich aanmelden bij:

Stichting Overijssel
Postbus 625
8000 AP Zwolle
telefoon 038-216746

Hoorzitting

De Raad van de Waterstaat stelt insprekers die in hun brief daartoe de wens te kennen hebben gegeven, in de gelegenheid hun standpunt toe te (laten) lichten in een openbare hoorzitting. Plaats en datum van deze hoorzitting zullen nog nader worden bekend gemaakt.

Verdere informatie

Wilt u meer informatie, dan kunt u zich wenden tot:

- * provincie Overijssel, telefoon 038-252525;
- * provincie Flevoland, telefoon 03200-72411;
- * Stichting Overijssel, telefoon 038-216746;
- * Secretariaat van de Raad van de Waterstaat, telefoon 070-614620.

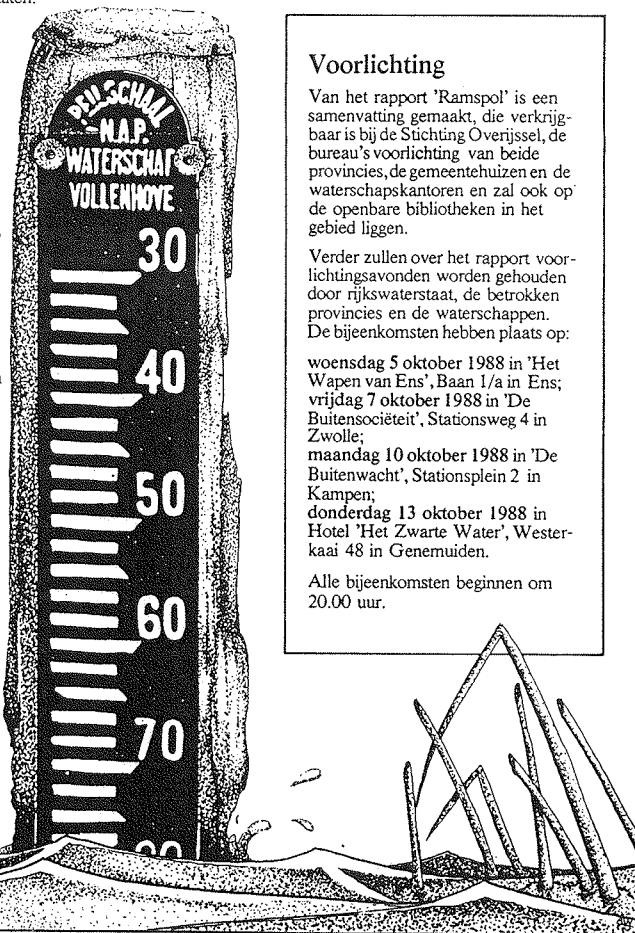
Voorlichting

Van het rapport 'Ramspol' is een samenvatting gemaakt, die verkrijgbaar is bij de Stichting Overijssel, de bureau's voorlichting van beide provincies, de gemeentehuizen en de waterschapskantoren en zal ook op de openbare bibliotheken in het gebied liggen.

Verder zullen over het rapport voorlichtingsavonden worden gehouden door rijkswaterstaat, de betrokken provincies en de waterschappen. De bijeenkomsten hebben plaats op:

woensdag 5 oktober 1988 in 'Het Wapen van Ens', Baan 1/a in Ens;
vrijdag 7 oktober 1988 in 'De Buitensociëteit', Stationsweg 4 in Zwolle;
maandag 10 oktober 1988 in 'De Buitenwacht', Stationsplein 2 in Kampen;
donderdag 13 oktober 1988 in Hotel 'Het Zwarte Water', Westerkaaai 48 in Genemuiden.

Alle bijeenkomsten beginnen om 20.00 uur.

SAMENSTELLING VAN DE WERKGROEP VAN DE COMMISSIE
VOOR DE MILIEU-EFFECTRAPPORTAGE

De werkgroep van de Commissie voor de milieu-effectrapportage die het onderhavige toetsingsadvies over de inhoud van het milieu-effectrapport inzake de beveiliging van West-Overijssel (Keersluis Ramspol) heeft opgesteld, staat onder voorzitterschap van ir. K.H. Veldhuis.

In de werkgroep hebben voorts zitting:

- dr. H. de Haan, wonende te Lemmer
- prof.dr.ir. J.P.Th. Kalkwijk, wonende te Benthuizen
- drs. R.G. Mes, wonende te Utrecht
- drs. J.A.J. Vervloet, wonende te Bennekom.

Ir. R.I. Seijffers is secretaris van de werkgroep geweest.

BIJLAGE 4

LIJST VAN INSPRAAKREACTIES

nr.	datum	Persoon of instantie	Datum van ontvangst Cie. m.e.r.
1.	18-10-88	Koninklijke schippersvereniging Schuttevaer te Rotterdam	11-11-1988
2.	31-10-88	J. van Regteren te Genemuiden	11-11-1988
3.	02-11-88	Ir. A.A.M. Wevers te Dalfsen mede namens organisatie Vrienden van Dalfsen, werkgroep buitengebied, Zwolle	11-11-1988
4.	18-10-88	Gemeente Dalfsen	11-11-1988
5.	27-10-88	Gemeente Hasselt	11-11-1988
6.	18-10-88	Gemeente Noordoostpolder	11-11-1988
7.	17-10-88	B.V. Scheepswerf De Kaap te Meppel, Scheepswerf Worst B.V. te Meppel, Scheepswerf Poppen B.V. te Zwartsluis, B.V. Scheepswerven Gebr. G. en H. Bodewes te Hasselt, en Scheepswerf Geertman B.V. te Zwartsluis	11-11-1988
8.	01-11-88	A. Schaapman te Genemuiden	11-11-1988
9.	01-11-88	Vereniging voor natuurstudie en -bescherming "IJssel-delta Kampen te Kampen	11-11-1988
10.	31-10-88	Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Drenthe te Meppel	11-11-1988
11.	01-11-88	Watersportvereniging "Het Koggeschip" te Kampen	11-11-1988
12.	02-11-88	Stichting "De Hanze" te Kampen	11-11-1988
13.	31-10-88	Milieufederatie Flevoland te Lelystad	11-11-1988
14.	02-11-88	Natuur en Milieufederatie Overijssel te Zwolle	11-11-1988
15.	03-11-88	Gemeente Zwartsluis	11-11-1988
16.	03-11-88	Ir. B. Cramer te Wapenveld	11-11-1988
17.	03-11-88	De Kampereilanders Pachstersbond te Kampen, mede namens de Overijsselse Landbouwmaatschappij afd. Kampen en de Christelijke Boeren en Tuindersbond afd. Kampen	11-11-1988
18.	07-11-88	Gemeente Zwolle	11-11-1988
19.	08-11-88	Gemeente Genemuiden	11-11-1988
20.	08-11-88	Stichting het Overijssels Landschap te Dalfsen	11-11-1988
21.	03-11-88	Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, afdeling Zwolle te Zwolle	11-11-1988
22.	07-11-88	Regionale hengelsportverenigingen "Midden IJssel en IJssel-Vechtdelta te Zwolle	11-11-1988
23.	09-11-88	Regio IJsselvecht	11-11-1988
24.	08-11-88	Gemeente IJsselmuiden	11-11-1988
25.	07-11-88	R. van 't Hul te Zwolle	11-11-1988
26.	09-11-88	Landbouwschap, gewestelijke raad voor Overijssel te Zwolle	11-11-1988
27.	09-11-88	Silvia M.E. Meyer-Janse te Zwolle	11-11-1988
28.	09-11-88	Beheermaatschappij Hageman B.V. te Zwolle	14-11-1988
29.	09-11-88	Jachthaven "De Hanze" te Zwolle	14-11-1988

30.	09-11-88	diverse personen uit Zwartsluis	14-11-1988
31.	10-11-88	A.A.B. van Diemen de Jel te Zwolle	14-11-1988
32.	08-11-88	A.J. Kanis te Genemuiden	14-11-1988
33.	08-11-88	Noord Nederlandse Watersportbond NNWB te Ommen	14-11-1988
34.	10-11-88	W. ter Meulen te Zwolle	14-11-1988
35.-88	Th. Smink te Zwartsluis	14-11-1988
36.	09-11-88	Zeilclub 1937 Kampen te Kampen	14-11-1988
37.	09-10-88	G. Vos te Kampen	14-11-1988
38.	10-11-88	Gemeente Kampen	14-11-1988
39.	10-11-88	Ir. J.P. van den Berg te Zwolle	18-11-1988
40.	10-11-88	P.A.D. Klooster te Grafhorst	18-11-1988
41.	10-11-88	G.R. Kloek te Hasselt	18-11-1988
42.	14-11-88	Bond Heemschut, vereniging tot bescherming van cultuurmonumenten in Nederland, te Zwolle	18-11-1988
43.	10-11-88	OLM/CBTB-organisaties te Genemuiden	18-11-1988
44.	21-11-88	Belangenvereniging Beroeps Zeilschippers te Haarlem	25-11-1988
45.	02-11-88	Directeur Landbouw, Natuur en Openlucht recreatie in de provincie Overijssel te Zwolle, mede namens de directeur LNO Flevoland	28-11-1988
46.	24-11-88	VVD te Hasselt	29-11-1988
47.	23-11-88	Nederlands Christelijk Ondernemers Verbond te Apeldoorn	29-11-1988
48.	25-11-88	Regionaal Inspecteur van de volksgezondheid voor de milieuhygiëne voor Overijssel en Flevoland	29-11-1988
49.	14-12-88	Schriftelijk ingediende pleidooien tijdens de hoorzitting	19-12-1988
50.	07-12-88	Gemeente Heerde	30-12-1988
51.	14-12-88	Stichting Milieuraad Zwolle	30-12-1988
52.	15-12-88	Zuiveringsschap West-Overijssel te Zwolle	30-12-1988
53.	06-01-88	Algemene Bond van Binnenvissers in Noord-West Overijssel te Wanneperveen	30-12-1988
54.	24-11-88	D. Wemes te Nijmegen	30-12-1988
55.	03-01-89	Verslag van de hoorzitting	04-01-1989